

© Editura EIKON
București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al Cercetării
Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României

ISBN: 978-606-49-0207-8

Traducerile lucrărilor lui David Hadaller și Jurate Radaviciute
au fost realizate de Alexandra Vrinceanu.

Transcrierea primelor trei discursuri a fost realizată de:
Catinca Bădulescu și Dragoș Pînzaru

Editor: Valentin Ajder

coordonatori:
Cristina GAVRILUȚĂ
Dana BĂDULESCU

Cărțile care ne dau aripi

E I K O N

București, 2019

CUPRINS

Cărțile ne pot da aripi? 9

LA UMBRA CĂRȚII. ÎNTÂLNIRI FABULOASE ȘI PROVOCĂRI ASCUNSE

Beletristică și istorie – un raport tensionat?
Ioan-Aurel POP 17

Știință, adevăr, democrație. O alianță problematică?
Mircea DUMITRU 31

Cărțile și timpul
Marian PREDA 57

Cartea – cea mai bună mijlocire spre absolut
Nicu GAVRILUȚĂ 71

REFLECȚII FILOSOFICE ÎN COMPANIA CĂRȚII

Cărțile și sensul vieții
George BONDOR..... 83

Libertate și predestinare la Luther și Erasmus
Anton ADĂMUȚ..... 95

Gânduri în jurul unui *Epilog* scris de Kierkegaard
sau despre strădania traducerii filosofice
Gabriela GOUDENHOOF și *Adrian ARSINEVICI*..... 109

REPERE CULTURALE ȘI IDENTITARE ÎN UNIVERSUL LIVRESC

Noul testament de la Bălgrad a împlinit 370 de ani
Adrian PORUCIUC..... 127

Identitatea migrantului român – o carte ce se scrie în fiecare zi <i>Adina HULUBAȘ</i>	139
Între felurite iubiri... cărțile <i>Ștefania BEJAN</i>	153
Cultură și imperialism de Edward Said: Cum să dai glas celor reduse la tăcere <i>Sorina POSTOLEA</i>	167

LECTURI, GÂNDURI ȘI REFLECȚII

De la Alexandre Dumas la Vasile Moldoveanu. Cartea ca mediator cultural <i>Daniela DOBOȘ</i>	181
Note cu privire la Walter Ong și lucrarea sa fundamentală <i>Oralitate și literariție</i> (1982) <i>David HADALLER</i>	195
Revelația ultimei cărți a lui Marquez: <i>A trăi pentru a-ți povesti viața</i> <i>Dana BĂDULESCU</i>	203
Descoperirea unei cărți uluitoare: <i>Noul univers și viitorul omenirii</i> <i>Radu ANDRIESCU</i>	213
Narațiunea onirică din <i>Copiii din miez de noapte</i> de Salman Rushdie <i>Jurate RADAVIDIUTE</i>	223
O carte cu greutate: <i>Total recall. My unbelievably true life story</i> , de Arnold Schwarzenegger și Peter Petre <i>Haralambie ATHES</i>	243

REGISTRE ALE LECTURII

Alchimia lecturii <i>Cristina GAVRILUȚA</i>	251
Cartea, tabloul și icoana <i>Petru BEJAN</i>	269
Educația lecturii, lectura educației <i>Melentina TOMA</i>	295
Creștere, trăire și relaționare prin citit <i>Dragoș-Andrei PREUTESCU și Corina GIURGIA</i>	313
Cartea de la autor la cititor prin traducator: limba. Un studiu despre vorbire, de Edward Sapir <i>Teodora GHIVIRIGĂ</i>	321
Cărțile electronice și imaterialitatea: un excurs în senzorial <i>Camelia GRĂDINARU</i>	337
Alfabetizarea în era jocurilor digitale. Provocări și dezbateri <i>Alexandru-Cosmin APOSTOL</i>	351

CONSUMUL DE CARTE ȘI FORMAREA ȘTIINȚIFICĂ

Tendențe privind piața de carte din România <i>Roxana-Mihaela VASILIU</i>	365
Practici de lectura în rândul studenților. Studiu de caz la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași <i>Adrian NETEDU</i>	377
Pași spre cunoaștere. Formare și informare în asistența socială <i>Gabriela IRIMESCU și Mihaela RĂDOI</i>	389
Carte, literatură științifică și repere inter-disciplinare în psihologia politică <i>Silviu-Petru GRECU</i>	405

BELETRISTICĂ ȘI ISTORIE – UN RAPORT TENSIONAT?

IOAN-AUREL POP¹

Abstract:

With the advancement of technology, a discussion of the importance and future of books is essential if we want to understand their role in our lives. Some books influence us more than others, but they all help us shape our personalities, and historians, in particular, should treasure literature as it is essential for them to accomplish the mission they must have embarked upon, namely to research the past, and to try to present it as truthfully as possible.

Keywords: literature and history, importance of reading, truth and fiction, history as facts

Dacă totul este în criză, de ce să nu fie și cartea într-o criză? Multă lume deplânge rolul cărții de odinioară, mai ales rolul cărții tipărite, dar aceasta este o altă temă. Fiindcă ar lua foarte mult timp să spun ce cărți m-au făcut om, voi spune ce cărți m-au făcut istoric. Firește, sunt cărți de istorie, în primul rând, dar și de beletristică. Poate mai mult de beletristică decât de istorie, într-o primă perioadă a vieții. Dar nu numai ele, pentru că un istoric, tratând viața, ar fi bine să știe de toate. Istoricul nu poate să le știe pe toate: cu cât știe mai mult, cu atât își dă seama că știe mai puțin, de fapt.

Un istoric trebuie să știe câte puțin din fiecare știință, pentru că, altminteri, nu poate fi ascultat cu sinceritate. În primii mei ani de învățământ, într-o școală din Cluj (patru ani am fost profesor preuniversitar), le explicam elevilor despre construcțiile romanice,

---

¹ Președintele Academiei Române, prof. univ dr. și Rector al Universității „Babeș Bolyai” din Cluj-Napoca, ioanleruapop@gmail.com

gotice și bizantine de acum o mie sau de acum opt sute de ani, care rezistă până astăzi. Dacă le spuneam că au fost făcute numai pe baza mecanismelor simple, adică pe baza pârgheiei planului înclinat și scripetelui, firește că trebuia să știu ce înseamnă mecanismele simple și să îi fac și pe ei să știe, mai ales că în clasele a cincea, a șasea, nici nu mai știu dacă le studiaseră sau nu la fizică.

Dacă se predă Arhimede și li se spune elevilor de latină faimoasa propoziție *noli tangere circulos meos*, trebuie să știe că există o lege a lui Arhimede, aceea faimoasă, cu un corp scufundat într-un lichid. Până la urmă, istoricul e bine să știe din toate domeniile câte ceva, pentru că istoria nu este trecut și trecutul nu este mort; istoria este viață, cei care au trăit-o au considerat-o viață. Noi, printr-o convenție, o socotim viață trecută și, uneori, o tratăm cu dispreț, dar imaginile mele despre trecut, viziunile despre trecut, percepția mea asupra trecutului mi le-am format, ca orice copil, din povești, din versuri, din nuvele și romane istorice și din romane moralizatoare, cu tentă social-politică, pentru că orice carte de beletristică este o mărturie a timpului în care a fost scrisă, în primul rând.

Chiar dacă această carte de beletristică se referă la o altă perioadă decât cea în care a trăit autorul, ea reflectă în același timp și perioada în care a trăit autorul. Și îmi amintesc și acum, ca prin vis, când cei maturi din familie îmi citeau dintr-o carte de povești (văd mai mult imaginile, Ștefan cel Mare și Vrâncioaia sau *Stejarul din Borzești*). Pe urmă Bolintineanu, cu *Mama lui Ștefan cel Mare*: „Pe o stâncă neagră, într-un vechi castel, unde curge-n vale un râu mititel...”, plină de diminutive, despre care am învățat mai târziu că sunt figuri de stil minore și că ar fi bine să fie evitate, dar atunci nu știam și îmi plăceau, și îmi plac și astăzi. Mai apoi am aflat că Bolintineanu era de neam aromân și că s-a naturalizat la noi, la nord de Dunăre, și că a devenit un purtător de cuvânt al generației sale romantice.

Dintre toți, cel care ne-a marcat pe toți este Eminescu, firește. *Scrisoarea III* este o cronică de istorie care cuprinde mult mai mult decât perioada lui Mircea cel Bătrân. Astăzi, din păcate, nu se mai învață în școală, sau se învață foarte puțin, mai ales de când Limba și literatura română se cheamă, la clasele mici, „Limbă și comunicare”, și elevii învață limbajul sportiv, limbajul reporterului, limbajul cărților de bucate, dar nu mai învață mesajele care ne vin din trecut sub formă literară, literatura aceea fiind considerată prea greoaie pentru mințile lor tinere. Eminescu, nouă – generației mele și altor generații dinainte – ne-a creat imaginea Evului Mediu românesc, a unui voievod bătrân cu barba albă, care a ținut piept invaziilor otomane și care a avut discursuri înălțătoare în fața lui Baiazid Yıldırım sau Baiazid Fulgerul. Firește că discursurile acelea nu au fost consemnate în nicio carte de istorie, firește că Mircea nu era bătrân, era un om tânăr de ani și este numit „bătrânul” din alte considerente, cum și romanii ziceau Cato Maior, adică Cato cel Bătrân, cel Mare, spre a-l deosebi de cel mic, sau Cato de dinainte, Cato cel dintâiu. Dar oricât ne-am strădui noi, istoricii, să le explicăm tinerilor și publicului că Mircea cel Bătrân nu a fost bătrân, că nu a ținut acel discurs în fața lui Baiazid, că nu s-au întâlnit înainte de bătălie ca să schimbe impresii, ceea ce spune Eminescu rămâne, pentru că Eminescu o spune într-o manieră atât de expresivă, încât îți merge la suflet. Cu alte cuvinte, *Scrisoarea III* este o mărturie de lucrare literară care suplinește nepriceperea, uneori, a istoricilor, de a reconstitui trecutul. Eminescu ne-a format însă tuturor imaginii despre trecut pe care nu le poate șterge nimeni. Să ne gândim că în *Scrisoarea III* există o parte scoasă dintr-o doină, vers popular. Mă refer la scrisoarea fiului de domn către mândra lui, care sună așa: „De din vale de Rovine / Grăim, Doamnă, către Tine/ Nu din gură, ci din carte, / Că ne ești așa departe. / Te-am ruga, mări, ruga / Să-mi trimiți prin cineva / Ce-i mai mândru-n valea Ta”. Dintr-odată înțelegi că Eminescu a creat o atmosferă: feciorul de domn este prinț, dar, în același timp

și un țăran isteț. El nu îi scrie unei principese, îi scrie mândrei lui, ca un fecior de țăran, dar în același timp i se adresează cu pluralul majestații: „Grăim, Doamnă, către Tine”, dar după aceea zice „Că ne ești așa departe”, nu zice „Că îmi ești așa departe”. Aici se amestecă niște formule de politețe înaltă, domnească, cu formule de adresare plane, țărănești, în vers popular, cu ritm, rimă și măsură, încât aceste câteva enunțuri fac cât o întreagă cronică plicticoasă, cu date și cu fapte, pe care astăzi o pătrundem greu. Nu contează că Eminescu a pus Bătălia de la Nicopole înainte de Bătălia de la Rovine, pentru că și așa elevii nu mai receptează cronologiile decât într-o măsură extrem de redusă (câteodată e o bucurie că nu confundă Iluminismul cu Raționalismul, sau că nu plasează Renașterea după Romantism, pentru că, dacă nu se mai învață curente culturale și cele literare într-o anumită succesiune logică, inițial chiar fără ani, fără secole, dar în succesiune logică, nu se poate ca elevii să o cunoască, și trebuie să ne schimbăm, după părerea mea, felul de a explica viața din trecut).

Pentru mine, ca ardelean, formator a fost George Coșbuc, pentru că, de copil, chiar dacă n-am învățat unele dintre texte la școală, poezia *Mama*, de pildă, era în manualele de clasa a șasea. Imediat după căderea comunismului au scos-o, pe motiv că poezia este – scria într-un raport al unuia dintre referenți – neinteligibilă. Și era un exemplu: „În vaduri ape repezi curg / Și vuiet dau în cale, / Iar plopi în umedul amurg / Doinesc eterna jale” – referentul nota că pentru un elev de clasa a șasea e neinteligibil, ca și cum nu ar fi fost limba română. În schimb, nu pentru a șasea, dar pentru a șaptea, au introdus un fragment din romanul *Orbitor*, de Mircea Cărtărescu, care este, poate, cel mai important prozator contemporan, dar fragmentul nu are de a face cu vârsta de treisprezece sau de doisprezece ani. Din Coșbuc, însă, am citit între primele poezii, firește, *Moartea lui Gelu*, impresionantă pentru noi, ardelenii, fiindcă e primul voievod român pomenit vreodată în curs de aproape o epocă, pentru că el a trăit în jurul anului 900. Și ce

m-a impresionat în clasa întâi a fost poezia *Decebal către popor*, pe care ne-a citit-o doamna învățătoare: „Viața asta-i bun pierdut / Când n-o trăiești cum ai fi vrut! / Și-acum ar vrea un neam călău / S-arunce jug în gâtul tău: / E rău destul că ne-am născut, / Mai vrem și-al doilea rău? / Din zei de-am fi...” și așa mai departe. Nu am înțeles chiar tot pe atunci, dar am înțeles că prin vocea lui Coșbuc vorbea generația lui postromantică. El îl face pe Decebal un trăitor al secolului al XIX-lea, pe care parcă îl vezi că luptă pentru unire. Coșbuc nu a apucat să vadă Marea Unire împlinită, a lăsat un articol mic, o notiță că totuși a văzut unirea Basarabiei. A murit în mai 1918, după un foarte mare neceaz personal, mai mult de inimă rea, și nu a văzut Unirea, dar a fost un făuritor al Unirii, iar Decebal, pentru el, este un personaj care participă la făurirea României Mari. Sigur, aceasta nu este istorie, este o abordare anistorică, pentru că Decebal ar fi trebuit înfățișat, după pretențiile noastre de istorici, ca un om care a trăit în secolul I, la cumpăna dintre secolele I și al II-lea d.Hr., când nu existau asemenea discursuri. Dar ce contează, atâta timp cât istoria e viață, atâta timp cât viața curge neîntrerupt și numai noi, oamenii, am împărțit-o în trecut, prezent și viitor? Ea este o curgere eternă pentru noi – poate pentru univers nu este eternă, dar pentru noi capătă această dimensiune. Dacă viața aceasta curge astfel, atunci de ce să nu fie Decebal un bun român?

Degeaba le spunem studenților uneori că nu au legătură dacii cu românii decât genetic și că poporul român s-a născut într-un anumit moment pe care l-au visat istoricii și filologii, care, de altminteri, nu este o realitate pură, ci o convenție. Toți recurgem la asta – francezii spun că există ca popor din secolul al IX-lea, pentru că s-au păstrat Jurămintele de la Strasbourg și cea mai vie mărturie a existenței unui popor este limba lui, și de când apare prima mărturie de limbă franceză, clară și precisă, există poporul francez. Până atunci vorbesc și ei de galo-romani, de stră-francezi, au găsit formule nu foarte fericite, ca și în istoria noastră.

Sigur că la Coșbuc, ca și la Alecsandri, nu ne putem referi la istorie fără Războiul de Independență. Ei au pictat toată această epopee majoră a cuceririi independenței de stat a românilor, în maniere diferite, dar cumva cu același scop: să însuflețească spiritele și să le arate românilor că sunt capabili de ceva. Și poezia *Sergentul* înseamnă a onora un anonim de către împăratul rușilor, a onora un anonim care a luptat la Plevna. Iar Coșbuc, când scrie *Trei, Doamne, și toți trei*, sau *O scrisoare de la Muselim-Selo*, sau câte altele (că sunt zeci de poezii scrise, pe care noi nu le mai citim astăzi, pentru că unii dintre noi nu mai avem sensibilitatea de a le înțelege) evocă același lucru. Când rostești „Plevna”, „Grivița” și „Smârdan”, trebuie să ai minte, nu în computer, niște cunoștințe și geografice, și istorice, poate și literare, poate și de altă factură, care să creeze în minte imaginea celui loc încadrat într-un anumit timp. Dacă acest lucru nu se întâmplă, toate trec pe lângă tine, paralel cu tine, nu pătrund. De la ei e demn de reținut acest lucru, aceeași strădanie de a menține sentimentele de patriotism, pentru că atunci se făurea România, și erau generații de intelectuali conștienți de menirea lor de făuritori ai României, mai întâi în conștiințe și apoi în realitate. Când zice Coșbuc „Ești schilav tot! Un cerșetor / Te-ntorci acum acasă, / Și ce fecior frumos erai! / Dar oricum ești, ce-ți pasă! / Tu vei vedea iar satul tău / Și casa voastră-n vale, / Și biata mamă-ți va ieși/ Plângând în cale. / Și eu rămân să mor pe-aici / Cu liftele păgâne! / Ah, parcă simt că n-am s-ajung / Să văd ziua de mâine.”, acest lucru, dacă este spus în context, cu o rânduială logică, poate să impresioneze, adică să ajungi de la logică la sentiment. Tot Coșbuc zice „eu n-am s-ajung, dar tu, dacă te duci, pământul țării să-l săruți și pentru mine”.

Dacă nu erau acele idei în mintea acelor oameni, noi nu aveam astăzi o țară și nu aveam o universitate ca aceea din Iași, prima universitate modernă a țării, nici o sală frumoasă ca aceasta. Ei s-au îngrijit de aceste lucruri și nu avem a ne raporta la ei diti-rambic, aducându-le elogiul gratuite, fiindcă ei nu mai au nevoie

(ei sunt într-o lume mai dreaptă decât a noastră și ne veghează de acolo), dar avem nevoie să le arătăm respect din respect pentru noi și pentru cei care vor veni după noi. Și atunci, literatura este o asemenea sursă de imagini despre trecut.

Sigur că vine apoi proza: nu îmi pot imagina viziunea mea despre trecut fără Alexandru Odobescu, fără *Doamna Chiajna*, sau fără Negruzzi cu *Alexandru Lăpușneanul*. Profesorul de română (trăiește azi, fostul meu diriginte de la Brașov), după ce făcea un portret al lui Lăpușneanu și ne învăța cum să citim *Alexandru Lăpușneanul*, trăgea o concluzie care poate venea și din mentalitatea vremii, după aceea mi-am dat seama că era reală: luptele interne dintre partidele boierești sunt dăunătoare pentru țară și conduc la ticăloșirea țării, până la urmă. Se știe oare că la Lăpușneanu, chiar și episodul „capul lui Moțoc vrem” nu s-a petrecut atunci, dar ce mai contează? S-a petrecut într-o epocă apropiată. Sau „proști, dar mulți”, faimoasa replică de acolo, acestea fac parte din istorie, și niciun istoric, oricât talent ar avea, nu poate, în câteva cuvinte, să pună atâta înțelepciune în acel enunț câtă a pus Negruzzi. Dintre ardelenii noștri, cel care mi-a format o imagine despre secolul al XIX-lea este, fără îndoială, Ioan Slavici. Ioan Slavici nu se mai citește astăzi, pentru că este un scriitor considerat, decretat, etichetat ca moralizator. Sigur că profesorii de română nu mai explică tot ce înseamnă acest lucru și de ce aveau nevoie românii din Ardeal, în prima parte a secolului al XIX-lea, de anumiți ghizi spirituali, cum era acest „părinte al literaturii”, în sens de „preot”, pentru că Slavici era foarte religios. A scris *Moara cu noroc* – nici ea nu se mai învață, că e considerată depășită – și *Mara*. Slavici a scris mult, a scris *Popa Tanda*, unde a descris imaginea satului românesc, dar *Moara cu noroc* începe cu o frază memorabilă, pe care bineînțeles că nu o reținem dacă nici nu mai știm ce ascunde *Moara cu noroc*. Nuvela începe așa: „Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci, și după ce ai coborât iar în vale, trebuie să faci popas, să adapi calul ori vita din jug și să le mai lași

timp de răsufărare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele.”).

Aici e toată intriga acestei bucăți literare excepționale. Parcă îl vezi pe cârciumarul Ghiță, cu Ana, mergând spre moară. Au mers o vreme bine afacerile cu moara, până a intervenit Lică Sămădăul, cu toată povestea aceea care conduce până la crime. Deci, vreme de-un ceas și jumătate, drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care, dacă îl treci, trebuie să faci un popas, și așa mai departe, și mai zice bătrâna din carte: „omul e bine să trăiască cu sărăcia lui, să se mulțumească cu ce i-a dat Dumnezeu, căci uite unde ajunge cel lacom și dornic de câștig material”. Asta spune Slavici, dar o spune frumos, în atâtea pagini în care ne scrie viața. Iar în *Mara* e povestea acelei femei bărbătoase, rămase văduvă, care trebuie să își crească doi copii, un băiat și o fată, și ajunge la un moment dat – Călinescu e puțin nedrept, că o vede aproape dezumanizată – să zică „aoleu, am uitat tainița din perete deschisă”; „tainița” este locul secret unde își ținea ea banii pe care îi strângea, bănuț cu bănuț, când percepea vamă de la mijloacele de transport și oamenii care treceau de la Radna la Lipova peste Murăș. Și ea era vameșul, și de acolo pune ban lângă ban lângă ban. Întrebată de ce făcea acest lucru și de ce a fost pătrunsă ca de fiorul morții că cineva i-ar fi putut fura banii, zice o frază care o salvează și care ne arată că lumea de atunci era o lume mai umană decât a noastră. Mara s-a îngrijit de fată, și până la urmă, în mintea ei, cea mai bună carieră pentru ea a fost educația la măicuțe – la măicuțe catolice, chiar dacă ei erau ortodocși, la mănăstirea din Radna, faimoasă și astăzi. Întrebată fiind de ce face acest lucru, Mara spune „ca să zică lumea odată, cine știe când: a fost odată o Mară, și asta e fata ei, copii ca dânsa nimeni n-a mai avut”. Fraza asta o face pe Mara cea mai bună mamă din lume, chiar dacă strângea banii cu zgârcenie, și chiar dacă nu îi dădea cu larghețe cerșetorilor, că zicea că trebuie să muncească oamenii, ca ea, să strângă sudoare. „A fost odată o Mara și asta e fata ei, copii ca dânsa nimeni n-a

mai avut”, iar aceasta explică și educația care li se dădea copiilor în prima parte a secolului al XIX-lea în mediile burgheze, semi-orășenești, târguri mici bănățene și ardelen, prăfuite și uitate de Domnul pe pământ, dar în care lumea trăia, avea sentimente, avea vise, se căsătorea, murea, își boteza copiii. De altminteri, Slavici mărturisea în „Amintiri” ce sfaturi primise de la propria mamă: „Când întâlnești în calea ta un român, să-i zici «Bună ziua», dar maghiarului să-i zici «Jo napót», iar neamțului «Guten Tag» și treaba fiecăruia dintre dânsii e cum îți dai răspuns. Tu datoria să ți-o faci și față de cei ce nu și-o fac pe a lor față cu tine”, adevărate cuvinte de învățătură.

Degeaba le spunem elevilor și studenților zece mii de cuvinte despre succesiunea principilor din secolul al XIX-lea, sau despre partidele care au condus Transilvania în perioada aceea, sau că Transilvania era sub habsburgi, dacă nu pot înțelege viața aceasta cotidiană. Iar pe aceasta o înțelegem nu de la istorici, de cele mai multe ori, ci de la profesorii de română.

Rebreanu este o culme, de asemenea. Nici Rebreanu nu se mai citește; suntem în anul Centenarului, aici, la Iași, în capitala noastră din anii 1917-1918, și spun că romanul *Pădurea spânzuraților* ar trebui citit și recitit, pentru a vedea drama pe care au trăit-o acei oameni din Transilvania, care au fost obligați să îmbrace uniformă militară, căci juraseră credință „drăguțului de împărat”, cum îl chemau ei – în mentalul lor colectiv exista această iluzie monastică, sau mitul bunului împărat – și trebuiau să se ducă pe câmpul de luptă, să își facă datoria. Nu conta că nu știau pentru ce luptă, nu conta că nu avea niciun sens să lupte cu italienii. S-au păstrat însemnări de război, scrisori făcute de flăcăi care abia știau să scrie, de țărânci care le scriu soților pe front: „dragă Nicolae, să știi că s-o făcut cucuruzul anul ăsta, și io m-am dus la strâns cucuruz, ș-am fost și la seceră, tu să nu te superi, că eu mă duc la muncă, că trebuie să avem, numa’ tu să fii sănătos și să vii cu bine acasă” – scrisori care sunt fragmente din viața de atunci. Rebreanu a scris

acest roman că să arate drama celor mânați să lupte pentru cauze pe care nu le înțelegeau, și mai ales să lupte contra neamului lor. Nici *Ion* nu se mai învață, fiindcă are un mesaj dezumanizat – se ajunge la crimă în romanul *Ion* – și nu are rost să îi învățăm pe tineri despre crime. Dar *Ion*, țăranul *Ion*, care avea obsesia pământului, a sărutat pământul într-o dimineață, pământul reavăn, ca pe o iubită, și asta s-ar putea preda frumos: ideea că pământul este așa de valoros și de prețios, încât merită sărutat dimineața, la răsăritul soarelui, când aburul dat de căldura din ziua precedentă iese încă, și când miroase frumos a pământ reavăn, și tu te duci să-l cinstești. Poate că e ceva păgân în aceasta, se poate, dar în același timp e și dumnezeiesc, pentru că pământul ne ține pe toți, și cred că *Ion* e salvat și el de la „dezumanizare” pentru că sărută pământul și pentru că e obsedat de pământ, cum a fost șirul de generații ale românilor din perioada medievală și până astăzi.

Istoricii, pe lângă acești literați, par cu toții goi, par neinspirati, plicticoși, morocănoși, lipsiți de imaginație, lipsiți de fler, uneori înțepați, pe lângă toți scriitorii care povestesc cu atâta talent. În fond, despre trecut povestesc, că tot ce spun ei este trecut. Pe cronicarii noștri nu i-am învăța nici noi cu mare plăcere, trebuie să vă spun; dacă profesorul de română nu are har de la Dumnezeu, cronicarii nu sunt înțeleși. Totuși, de pildă, ei erau obsedați de fapte, dar și de latinitate, că doar Grigore Ureche a zis că „de la Râm ne tragem”. Miron Costin a fost primul dintre români care a argumentat că numele de „români” trebuie folosit de toți românii, indiferent dacă sunt moldoveni sau ardeleni. Cantemir, după aceea, e savantul care plasează problema românească într-un cadru european – e primul român care o face, de altfel, ca membru al Academiei din Berlin, cu numeroase certificate de erudiție. Dar, la cronicari, se pune problema felului în care știm să predăm portretul lui Ștefan cel Mare: „fost-au acest Ștefan Vodă om nu mare de stat, mândros și degrabă vărsătoriu de sânge nevinovat” – dacă ne oprim aici, Ștefan cel Mare a fost un criminal. Dar dacă ne ducem mai

departe, vedem cum zice că l-a plâns țara ca pe un părinte – pentru că și Grigore Ureche descrie viața și nu vrea să prezinte numai latura frumoasă –, iar omul are și părți frumoase, și urâte, iar Ștefan cel Mare a fost un om, cu toate că spune el la urmă că l-a plâns țara ca pe un părinte și că minuni făcea la războaie, ca sfinții. De altfel, primul care i-a zis „cel Mare” este un cronicar polonez care îl citează pe regele Poloniei care i-a urmat lui Ioan I Albert, care a invadat Moldova și a fost pedepsit la Codrii Cosminului. Îi zice în latinește: a fost întrebat „la care Ștefan vă referiți, majestate?”, și el a zis „la Stephanus ille Magnus”, adică la Ștefan cel Mare, nu la Ștefănel, care era nepotul lui, nepot de fiu, fiul lui Bogdan. Deci cronicarii au lăsat și ei fragmente de viață.

După aceea, Școala ardeleană a avut obsesia latinității – urmează un șir de istorici foarte plicticoși, ardeleni: August Treboniu Laurian, Alexandru Papiu Ilarian – cine îi mai învață astăzi? Ei erau obsedați de latinitate și ar fi vrut să ne vadă pe toți romani puri, fiind totodată adepții ideii că istoria noastră trebuie să înceapă cu fondarea Romei, cu Romulus și Remus, cu lupoaica, cu Lupa Capitolină, și să ne apropiem în timp și de noi. A venit Bogdan Petriceicu-Hasdeu cu faimosul articol „Perit-au dacii?” și a mai potolit din obsesia latinității, demonstrând că dacii n-au murit toți în cele două războaie și că nu ne putem referi numai la latinitate. De altfel, Școala ardeleană nu a exaltat latinitatea din ignoranță, nu i-a „omorât” pe daci din ignoranță, i-a „omorât” pe daci fiindcă dacii erau barbari, și pe vremea aceea noi trebuia să fim și vechi, și nobili ca să avem drepturi în Transilvania, iar nobili erau numai romanii. Romanii au creat civilizația cea mare, au creat un imperiu, s-au extins pe trei continente și au lăsat în urmă o civilizație care a venit până la noi. După care urmează primul ieșean care a scris o sinteză critică despre istoria românilor, Alexandru D. Xenopol – al cărui nume indică faptul că nu era român de neam, dar a scris mai românește decât mulți români –, dar și cei mari: Nicolae Iorga, Ioan Bogdan, Ioan Dimitrie Onciul, Constantin